

ความสงบในผลงานจิตรกรรมของ ดำรง วงศ์อุปราช*

The tranquility of Damrong wong-uparaj's painting

อุทัย อาสนะ**

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาผลงานจิตรกรรมของ ดำรง วงศ์อุปราช ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2497-2545 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์พัฒนาการทางแนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการสร้างสรรค์ที่สะท้อนเรื่อง “ความสงบ” ในผลงานของดำรง อันจะนำไปสู่การเรียนรู้และซาบซึ้งถึงคุณค่าในงานจิตรกรรมของศิลปินผู้นี้อย่างลึกซึ้ง

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาและวิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการแสดงออก ที่สื่อสะท้อนเกี่ยวกับเรื่อง “ความสงบ” ในผลงานจิตรกรรมของ ดำรง วงศ์อุปราช ตามหลักวิชาของสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ และทัศนศิลป์ ในขั้นตอนแรกศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ สุนทรียภาพ และบทความที่เกี่ยวข้องกับศิลปินผู้นี้ นอกจากนี้ยังศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องและบุคคลในครอบครัวของเขาอีกด้วย จากนั้นจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาศึกษาและวิเคราะห์ประวัติชีวิตควบคู่ไปกับการศึกษาและวิเคราะห์ผลงานจิตรกรรม ทั้งผลงานจริงและผลงานที่ถูกตีพิมพ์ลงในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ อันนำไปสู่ความเข้าใจในพัฒนาการการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมในแต่ละยุคของศิลปินผู้นี้

ผลการวิจัยพบว่า ผลงานจิตรกรรมของดำรง วงศ์อุปราช ที่แสดงภาพธรรมชาติในชนบทท่ามกลางบรรยากาศอันงดงามและเงียบสงบ ตลอดจนการนำเสนอที่เรียบง่าย สิ่งเหล่านี้เป็นสื่อสัญลักษณ์แทนความสงบภายในใจของศิลปิน ที่สามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ชมให้เข้าไปแสวงหาความสงบทางใจในภาพจิตรกรรมของดำรง วงศ์อุปราชได้อย่างแท้จริง

Abstract

This research principally focuses on Damrong Wong-Uparaj's paintings during 1954 – 2002. The purpose is to study and analyze the development of the artist's idea, style, and technique Damrong used to convey a 'tranquil mood' in his artwork, from which one could appreciate the artistic value in a more comprehensive perspective.

The research was done by collecting the artist's information from related books, exhibition catalogs, and art journals. Interviews with a number of his close persons and his family member were also required. Contents from different sources were accordingly examined along with Damrong's works, both paintings and their reproductions, to grasp the significance and pace of his art progress in each period.

A natural landscape of beautiful and peaceful countryside was apparently a subject matter in his work where Damrong forwarded 'tranquility' in his mind through a simple presentation. Once his audience got to understand his work, they would get mental peace.

* วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา: ความสงบในผลงานจิตรกรรมของ ดำรง วงศ์อุปราช. อันจะนำไปสู่การเรียนรู้และซาบซึ้งถึงคุณค่าผลงานของดำรง วงศ์อุปราช ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย

** อุทัย อาสนะ นักศึกษาปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาทฤษฎี คณะจิตรกรรมประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร at141055@yahoo.com

บทนำ

ในยุคสมัยที่ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้เข้ามาสู่สยามประเทศนั้น ท่านได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่มีคุณค่าและสร้างศิลปะที่เต็มไปด้วยความสามารถทั้งในด้านปฏิบัติและทฤษฎี ศิษย์ของท่านที่เป็นกำลังสำคัญในการร่วมบุกเบิกศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย ได้แก่ สนั่น ศิลากร แซ่ม ขาวมีชื่อ แซ่ม แดงชมพู พิमान มูลประมุข สิทธิเดช แสงหิรัญ แสง สงฆ์มั่งมี เขียน ยิ้มศิริ ประหยัด พงษ์ดำ ดำรง วงศ์อุปราช ถวัลย์ ดัชนี ปรีชา อรชุนกะ ฯลฯ

ในบรรดาลูกศิษย์ของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ดำรง วงศ์อุปราช ซึ่งได้รับการยอมรับและยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ สาขาจิตรกรรม ประจำปี พ.ศ. 2542 เป็นบุคคลหนึ่งที่มีความสามารถเยี่ยมยอดทั้งในด้านการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะและวิชาการ ผลงานที่ทำให้ท่านเป็นที่ยอมรับและสร้างชื่อให้กับท่านในยุคแรกๆ คือภาพชุดทิวทัศน์ที่ไร้ผู้คน แต่เต็มไปด้วยจิตวิญญาณของผู้อยู่อาศัย เช่น ภาพหมู่บ้านชาวประมง (พ.ศ. 2503) ซึ่งได้รับรางวัลเกียรติยศอันดับหนึ่งเหรียญทองแห่งชาติ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี กล่าวชมภาพนี้ว่า...

นายดำรง วงศ์อุปราช เป็นช่างเขียนหนุ่ม ซึ่งจะเป็นอื่นไปไม่ได้ นอกจากความเป็นไทยเช่นเดียวกับงานแสดงศิลปกรรมปีที่แล้ว ปีนี้ดำรงได้แสดงภาพทิวทัศน์ เช่น ชีวิตชาวนา ชีวิตชาวประมง ดำรงเขียนภาพให้มีส่วนละเอียดได้อย่างถูกต้องเหมือนอย่างศิลปินโบราณทีเดียว แต่ในขณะที่เดียวกันก็ระมัดระวังอย่างที่สุดที่จะให้คุณค่าของความเป็นปีกแผ่นแก้วตฤต่างๆ ในภาพ ไม่ว่าจะภาพกระท่อม ภาพเรือ ต้นไม้ ดินหรือน้ำ ต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี และทั้งหมดก็มีความสัมพันธ์กันกับเนื้อที่ด้วย เมื่อดูภาพนี้เรารู้สึกสบายใจและมีความใฝ่ฝันที่จะไปอยู่ในดินแดนเช่นนั้นกับบุคคลเหล่านั้น ขออย่าว่าเราได้กล่าวถึงภาพเขียนเหล่านี้เมื่อปีที่แล้วว่า ช่างเขียนมิได้เขียนภาพคน แต่ทว่าเรามีความรู้สึกประทับใจอย่างยิ่งในอันที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับชาวชนบทที่ดีมีสุขภาพแข็งแรง เมื่อได้เห็นภาพของชนบทเช่นนั้น*

ในปี พ.ศ. 2505 ดำรง วงศ์อุปราช ได้รับทุนบริติสเคาน์ซิลให้ไปศึกษาต่อและสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ณ ประเทศอังกฤษ และได้เปลี่ยนรูปแบบการแสดงผลงานจากรูปธรรมในเชิงอุดมคติมาเป็นรูปแบบนามธรรมอันเป็นแนวทางที่ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับมากในยุคนั้น หลังจากนั้น ระหว่างปี พ.ศ. 2519 – 2520 ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ คือการที่เขาได้รับทุนจากมูลนิธิญี่ปุ่น Japan Foundation Fellowship ให้ไปศึกษาและค้นคว้าทางศิลปะที่ประเทศญี่ปุ่น ทำให้ ดำรง วงศ์อุปราช มีโอกาสได้เห็นทั้งความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีในประเทศญี่ปุ่น ที่ดำเนินไปพร้อมกับการอนุรักษ์ และรักษาสภาพความเป็นอยู่ในอดีตได้อย่างกลมกลืน ความประทับใจในทิวทัศน์และความเป็นอยู่ในชนบทของประเทศญี่ปุ่น ที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและสอดคล้องกับหลักคำสอนในศาสนาชินโตและพุทธศาสนานิกายเซน ทำให้ดำรงหววนรำลึกถึงความเป็นชนบทในเมืองไทยในอดีตที่มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายเช่นเดียวกัน การไปประเทศญี่ปุ่นในครั้งนั้น ทำให้เขาเปลี่ยนรูปแบบการสร้างงานอีกครั้งหนึ่ง เป็นการกลับไปหารูปแบบอุดมคติ เหมือนเมื่อครั้งที่เขาได้สร้างสรรค์ผลงานในยุคที่ท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งผลงานชุดนี้เต็มไปด้วยความสงบเรียบง่าย อันแสดงให้เห็นถึงความ เป็นอยู่อย่างสมณะที่เป็นจิตวิญญาณและหัวใจหลักของชาวพุทธ หลังจากที่ ดำรง วงศ์อุปราช ได้กลับมาเมืองไทย ท่านได้พัฒนาสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบนี้ต่อ จนเกิดเป็นผลงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งแฝงไว้ด้วยปรัชญาในการดำรงชีวิตอันเรียบง่าย สมณะ และสงบเรียบง่าย ในแบบวิถีทางแห่งชาวตะวันออกอย่างแท้จริง

* หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, บทความ ข้อเขียน และงานศิลปกรรมของ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินตติ้งแอนพับลิชซิง), 178.

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

งานวิจัยนี้จะเน้นศึกษาผลงานจิตรกรรมของ ดำรง วงศ์อุปราช ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2497-2545 ที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของแนวคิด รูปแบบ เนื้อหา และเทคนิควิธีการในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะแต่ละยุคสมัย ซึ่งแต่ละช่วงเวลา ศิลปินสร้างสรรค์ผลงานนั้นได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลอันเป็นแรงบันดาลใจจากสิ่งรอบตัว ที่สะท้อนออกมาเพื่อสื่อถึงเรื่องราวเกี่ยวกับ “ความสงบ” ในผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช

จุดมุ่งหมายในการศึกษาผลงานศิลปะของ ดำรง วงศ์อุปราช มีดังต่อไปนี้

1. ศึกษา แนวคิด เนื้อหา รูปแบบ และเทคนิควิธีการในผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช
2. วิเคราะห์ แนวคิด เนื้อหา รูปแบบและเทคนิควิธีการในผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช
3. วิเคราะห์พัฒนาการทางแนวคิด เนื้อหา รูปแบบ และเทคนิควิธีการในผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช ที่สื่อสะท้อนเรื่อง “ความสงบ”
4. เรียนรู้และซาบซึ้งถึงคุณค่าในผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย

ขั้นตอนของการศึกษา

1. รวบรวมข้อมูลเอกสาร จากหนังสือ บทความทางวิชาการ ภาพถ่าย และอื่นๆ ที่เกี่ยวกับประวัติชีวิตและผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช
2. วิเคราะห์แนวคิด เนื้อหา รูปแบบ และเทคนิควิธีการในผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช จากข้อมูลเอกสารต่างๆ ที่รวบรวมและผลงานจิตรกรรม
3. วิเคราะห์ถึงพัฒนาการทางแนวคิด เนื้อหา รูปแบบและ เทคนิควิธีการในผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช
4. สรุปแนวคิด เนื้อหา รูปแบบและ เทคนิควิธีการในผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช

วิธีการศึกษา

ใช้วิธีการศึกษาและวิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ และเทคนิควิธีการแสดงออก ที่สื่อสะท้อนเกี่ยวกับเรื่องความ “สงบ” ในผลงานจิตรกรรมของ ดำรง วงศ์อุปราช ตามหลักวิชาของสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะและทัศนศิลป์เป็นแนวทางสำคัญ โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ สื่อบันทึก และบทความที่เกี่ยวข้องกับ ดำรง วงศ์อุปราช
2. ศึกษาจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องและบุคคลในครอบครัวของ ดำรง วงศ์อุปราช
3. ศึกษาจากผลงานจิตรกรรม ทั้งผลงานจริงและผลงานที่ถูกตีพิมพ์ลงในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ
4. ศึกษาประวัติชีวิตของ ดำรง วงศ์อุปราช เพื่อศึกษาและวิเคราะห์พัฒนาการในการสร้างสรรค์ งานในแต่ละยุคของศิลปินอันจะนำไปสู่ความเข้าใจในแนวคิด เนื้อหา รูปแบบ และเทคนิควิธีการในผลงานศิลปะ ของ ดำรง วงศ์อุปราช

ผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์ผลงานทั้งหมดของดำรง วงศ์อุปราช จะเห็นถึงเส้นทางการค้นหาความสงบ ที่ค่อยๆ บ่มเพาะและกระจ่างชัดมากขึ้นตามกาลเวลา ซึ่งสอดคล้องกับประสบการณ์และวิถีชีวิตของศิลปินผู้นี้ ผลงานในช่วงแรกเป็นภาพทิวทัศน์ธรรมชาติที่งดงาม อันเนื่องมาจาก ดำรง ได้เติบโตขึ้นในชนบทที่แวดล้อมไปด้วยธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้เขารักและซาบซึ้งกับการดำเนินชีวิตของชาวชนบทที่ผูกพันกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน แต่ความพิเศษในภาพทิวทัศน์ธรรมชาติของศิลปินท่านนี้อยู่ตรงที่ถึงแม้ว่าภาพทุกๆ ภาพของดำรงจะไม่

มีผู้คนอยู่เลยก็ตาม เราก็สามารถรับรู้ได้ถึงจิตวิญญาณของชาวชนบทผ่านเครื่องมือเครื่องใช้และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่อยู่รายรอบตัวบ้าน (ภาพที่ 1) นอกจากนี้การสร้างบรรยากาศภายในภาพที่งดงามและเรียบง่ายในแบบฉบับของศิลปินผู้นี้ ยังสามารถสะท้อนภาพวิถีชีวิตที่สมถะและเรียบง่ายในชนบทได้เป็นอย่างดี

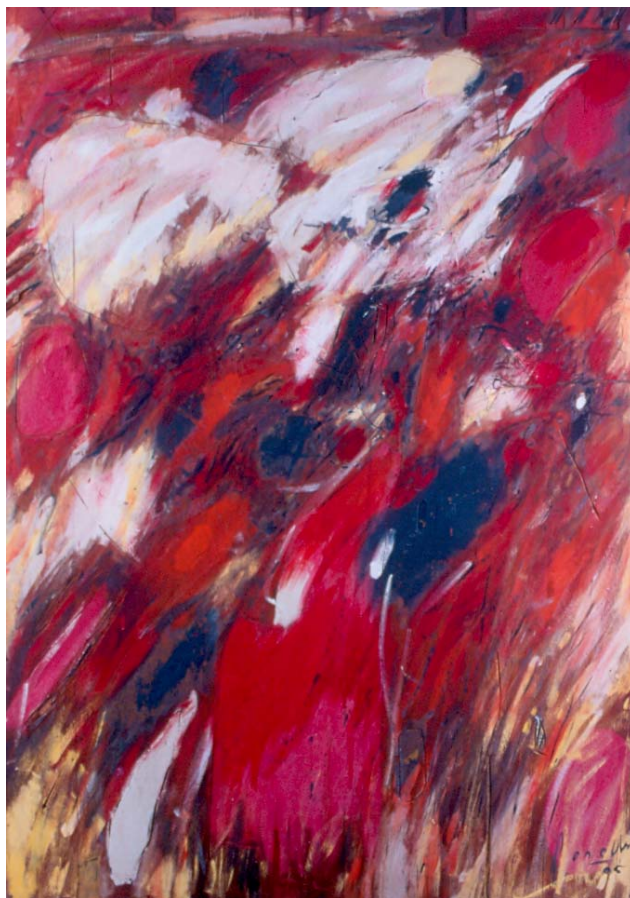
ภาพที่ 1 หมู่บ้านชาวประมง , 2503, สีฝุ่นบนผ้า ที่มา : หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุจิตร์ ดำรงวงศ์อุปราช นิทรรศการผลงานย้อนหลัง 26 ต.ค.-14 พ.ย. 2525, “ไม่ปรากฏเลขหน้า”.

ในปี พ.ศ. 2505 ดำรงได้เดินทางไปศึกษาต่ออังกฤษ ทำให้เขาสามารถกล้าทดลองสร้างผลงานที่มีความทันสมัยมากขึ้นเพื่อให้เท่าทันกับกระแสความเคลื่อนไหวของวงการศิลปะในขณะนั้น ศิลปินหนุ่มสร้างสรรค์ผลงานในแนวนามธรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจาก จังหวะดนตรีที่สั้นไหลและสอดประสานกันเป็นท่วงทำนองอันไพเราะของดนตรีคลาสสิก ในผลงานชุดนี้ ดำรงได้สะท้อนภาพเสียงดนตรีอันไพเราะที่ให้ทั้งความเพลิดเพลินและความสุขใจแก่ผู้ชมออกมาด้วยเส้น สี และฝีแปรงที่เคลื่อนไหวอย่างนุ่มนวล และประสานเข้าด้วยกันอย่างเป็นเอกภาพ (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 กระบวน ลอนดอน , 2506 , สีน้ำมันบนผ้าใบ ที่มา : หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุจิตร์ ดำรงวงศ์อุปราช นิทรรศการผลงานย้อนหลัง 26 ต.ค.-14 พ.ย. 2525, “ไม่ปรากฏเลขหน้า”.

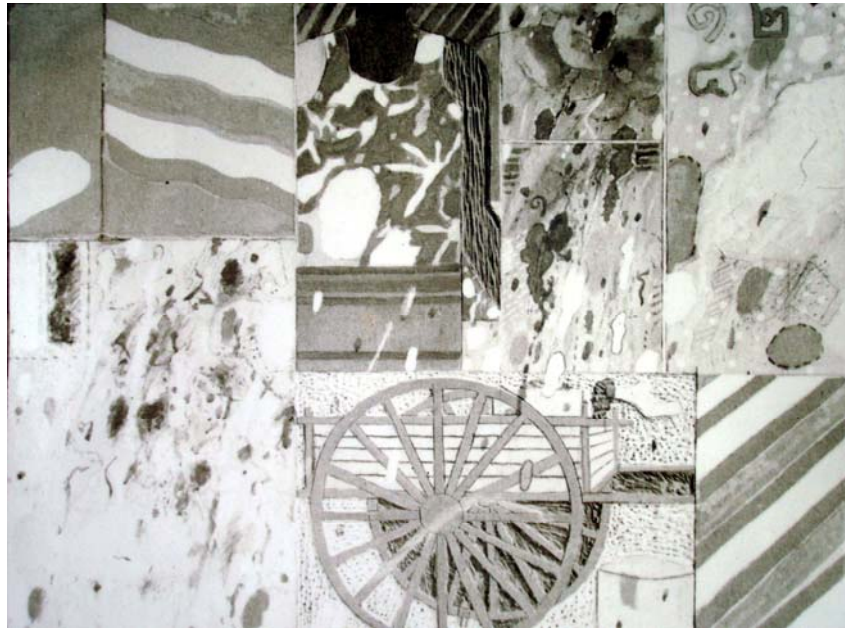
ในปี พ.ศ. 2506 หลังจากดำรงกลับมาจากลอนดอน เขาได้พัฒนาผลงานแนวนามธรรมต่อในแบบฉบับ Action painting ผลงานช่วงนี้ศิลปินไม่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากเสียงดนตรีอีกต่อไป แต่การสร้างงานของเขาจะเน้นให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวที่รุนแรงมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับสภาพของดำรงในช่วงเวลานั้นที่เต็มไปด้วยความกดดันเพราะขณะนั้นดำรงยังไม่มีอาชีพการงานที่มั่นคง ดังนั้น ผลงานในช่วงนี้จึงสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของศิลปินหนุ่มที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความมั่นคงทางอาชีพการงานควบคู่กับสร้างสรรค์งานศิลปะที่ตนเองรัก อีกประการหนึ่งผลงานในรูปแบบนามธรรมของดำรงยังไม่ได้รับการยอมรับมากเท่าที่ควรในเมืองไทย เพราะเป็นรูปแบบที่ก้าวล้ำสมัยมากเกินไป ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การสร้างงานของดำรงเปลี่ยนแปลงไปจากภาพที่สะท้อนความสุขจากเสียงดนตรีกลายเป็นผลงานที่สื่อแสดงสภาวะกดดันภายในใจของศิลปินด้วยภาพความเคลื่อนไหวที่รุนแรง สีเส้นที่สดใสร้อนแรง และฝีแปรงหนักหน่วง (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 “ไม่มีชื่อ”, 2508 , สีน้ำมัน คอลลาจ-เทคนิคผสม (ศูนย์ทัศนศิลป์ ดำรง วงศ์อุปราช อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม)

ในปี พ.ศ. 2508 ดำรงได้รับการชักชวนให้เข้ารับราชการเป็นอาจารย์ที่วิทยาลัยเทคนิค ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นครราชสีมา ในช่วงเวลานี้ ถึงแม้ว่า ดำรงจะมีอาชีพที่มั่นคงขึ้นแต่อาจยังมองไม่เห็นถึงทิศทางในการพัฒนาต่อยอดการสร้างสรรค์งานศิลปะของตนเองอย่างแท้จริง ดังนั้นผลงานในยุคนี้จึงสะท้อนให้เห็นความพยายามในการทดลองและแสวงหาแนวทางในการสร้างงานรูปแบบใหม่ (ภาพที่ 4) ดังจะเห็นได้จากการใช้วัสดุและวัตถุ เช่น ผ้า กระดาษลัง หรือกระดาษหนังสือพิมพ์มาปะติดในงานเพื่อเป็นการเพิ่มลวดลายและความหนาให้กับตัวงาน การนำสัญลักษณ์ความเป็นพื้นถิ่นไทย เช่น ล้อเกวียนมาใช้ในงาน และการจัดวาง

องค์ประกอบภาพแบบใหม่โดยใช้กรอบสี่เหลี่ยมมาเป็นตัวแบ่งพื้นที่ภาพ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของพัฒนาการที่นำไปสู่แนวทางการสร้างงานในรูปแบบใหม่ของศิลปินผู้นี้ในยุคต่อไป

ภาพที่ 4 “ไม่มีชื่อ” ,เทคนิคผสม (ศุภย์ทัศนศิลป์ ดำรง วงศ์อุปราชา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม)

ในปี พ.ศ. 2511 ดำรงมีโอกาสได้ไปศึกษาต่ออีกครั้งที่มหาวิทยาลัยเพนน์ซิลวาเนีย เมืองพิตสเบิร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา การได้กลับไปเป็นนักศึกษาศิลปะอีกครั้งหนึ่งทำให้ดำรงมีเวลาในการค้นหาและพัฒนาผลงานมากขึ้น ในช่วงเวลานี้ ดำรงเริ่มมองเห็นหนทางในการพัฒนาแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานของตนเองชัดเจนมากขึ้น เขานำผลงานยุคคนครราชสีมามาพัฒนาต่อเพื่อมุ่งไปสู่การสร้างงานแนวนามธรรมในรูปแบบใหม่ โดยลดองค์ประกอบต่างๆ ภายในภาพลงเพื่อให้ภาพมีโครงสร้างที่เรียบง่ายมากขึ้น นอกจากนี้เขายังใช้เทคนิคการเขียนภาพแบบเกลี่ยเรียบไร้รอยแปร่งในแบบ Hard-Edge Painting อันเป็นการพัฒนาแนวทางการสร้างงานในแบบฉบับนามธรรมบริสุทธิ์ (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 พิลาดเตเฟีย , 2512 , สีอะครีลิค บนผ้าใบ (ศูนย์ทัศนศิลป์ ดำรง วงศ์อุปราช อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม)

ในปี พ.ศ. 2513 ดำรงได้เข้ารับราชการในตำแหน่งอาจารย์ที่คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ในช่วงเวลานี้เขามีหน้าที่การงานที่มั่นคงมากพอสมควรและยังมีครอบครัวที่อบอุ่น รวมถึงที่พักอาศัยในสภาพแวดล้อมอันเต็มไปด้วยธรรมชาติที่งดงาม ปัจจัยเหล่านี้ทำให้เขามีโอกาสหันไปสัมผัสกับธรรมชาติอันเงียบสงบอีกครั้ง ดังนั้นดำรงจึงพัฒนารูปแบบการสร้างงานจากแนวนามธรรมบริสุทธิ์ไปสู่การสร้างงานในรูปแบบกึ่งนามธรรมที่นำเอาความประทับใจจากธรรมชาติที่อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ในชนบทสอดแทรกเข้าไปในโครงสร้างที่เป็นนามธรรม (ภาพที่ 6)

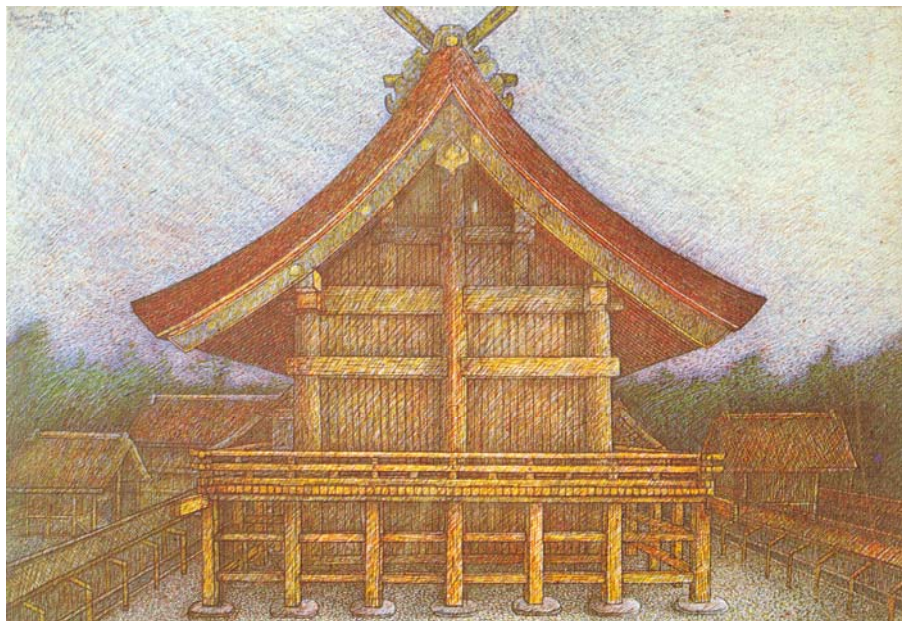
ภาพที่ 6 ทุ่งนา นครปฐม , 2514 สีอะครีลิคผสมสีฝุ่น บนผ้าใบ
(ศูนย์ทัศนศิลป์ ดำรง วงศ์อุปราชา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม)

ในปี พ.ศ. 2519 ดำรงมีโอกาสได้เดินทางไปยังประเทศญี่ปุ่น เพื่อไปศึกษา ดูงาน และค้นคว้าศิลปะญี่ปุ่น บรรยากาศที่มีมนต์ขลังและเจียบสงของญี่ปุ่นและการค้นพบเทคนิคใหม่โดยบังเอิญของเขา ทำให้ศิลปินผู้นี้หันกลับไปสู่การสร้างงานที่ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อสะท้อนความสงบอีกครั้งหนึ่ง (ภาพที่ 7 และ 8)

การนำเสนอภาพในยุคญี่ปุ่นของดำรงค่อนข้างหลากหลาย ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการเขียนภาพในแนวนามธรรมและกึ่งนามธรรมที่สั่งสมบ่มเพาะอยู่ภายในตัวของศิลปินผู้นี้มาหลายปี เป็นผลทำให้การนำเสนอภาพทิวทัศน์ในยุคญี่ปุ่นถึงแม้จะเป็นภาพในแนวรูปธรรม แต่มีพื้นฐานการจัดวางองค์ประกอบภาพแบบผลงานแนวนามธรรมคล้ายงานยุคนครปฐม ผลงานบางกลุ่มที่เน้นการจัดวางองค์ประกอบแบบสมมาตรโดยการดึงองค์ประกอบหลักมาไว้ระยະหน้าของภาพจนมีขนาดใหญ่จนเกือบเต็มพื้นที่ภาพและเหลือพื้นที่ที่เป็นฉากหลังเพียงเล็กน้อย การนำเสนอภาพในลักษณะนี้เป็นการเน้นความงดงามของโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมโบราณของญี่ปุ่นที่มีเอกลักษณ์อันโดดเด่น คือมีความสวยงาม เรียบง่าย สง่า และลงตัวอย่างสมบูรณ์แบบ สถาปัตยกรรมเหล่านี้เป็นศาสนสถานที่สำคัญและมีชื่อเสียงของประเทศญี่ปุ่น ผลงานจึงมีมนต์เสน่ห์ ความลึกซึ้ง ความศักดิ์สิทธิ์ และความสงบซ่อนเร้นอยู่

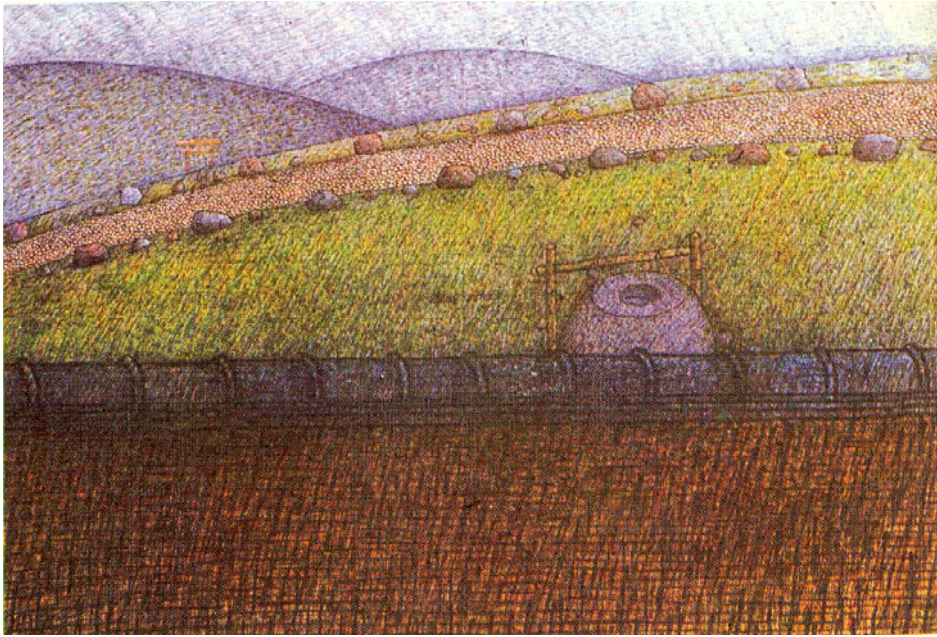

ภาพที่ 7 โทริ-2 , 2520, สีน้ำและปากกาบนกระดาษญี่ปุ่น 45.5x38 ซม.
ที่มา : บริษัทเดอะแวลลูซิสเต็มส์ จำกัด , ปฏิทิน 2551 “ไม่ปรากฏเลขหน้า”.

ภาพที่ 8 วัดอิซูโมะ 1, 2520 เทคนิคผสม บนกระดาษ ที่มา : สถาบันวัฒนธรรมเยอรมัน, สุจิตร์ นิทรรศการผลงานยุคญี่ปุ่น, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2520) “ไม่ปรากฏเลขหน้า”.

นอกจากนี้ยังมีผลงานอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ศิลปินใช้วิธีการนำเสนอผลงานแบบเปิดพื้นที่ว่างในมุมสูงโดยใช้เส้นเป็นตัวแบ่งพื้นที่เพื่อนำให้เห็นถึงทัศนียภาพที่กว้างไกลของธรรมชาติ (ภาพที่ 9) โดยลดขนาดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมภายในภาพให้เล็กลง เพื่อเน้นความกว้างไกลและความยิ่งใหญ่ของผืนแผ่นดินคล้ายภาพจิตรกรรมโบราณของจีนและญี่ปุ่น

ภาพที่ 9 ถนน 1, 2520 เทคนิคผสม บนกระดาษ ที่มา : สถาบันวัฒนธรรมเยอรมัน, สุจิตร์นิทรศการ ผลงานยุคญี่ปุ่น, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2520) “ไม่ปรากฏเลขหน้า”.

ถึงแม้ผลงานยุคญี่ปุ่นจะมีการจัดองค์ประกอบภาพหลากหลาย แต่ก็เน้นการจัดองค์ประกอบภาพที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน และมีจุดมุ่งหมายเพื่อสื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสมถะและเรียบง่าย อันนำมาสู่หนทางแห่งความสงบเช่นเดียวกัน

การได้รับทุนมาดูงานและวิจัยทางด้านศิลปะในประเทศญี่ปุ่น คือโอกาสสำคัญที่คาดไม่ถึงในการพัฒนารูปแบบและเทคนิคในการสร้างสรรค์งานศิลปะของดำรง ความงดงามของธรรมชาติในชนบทของเมืองเก่าในญี่ปุ่น นำพาดำรงให้ทวนกลับคืนสู่วิถีแห่งธรรมชาติที่ดำรงผูกพันมาตั้งแต่ครั้งเยาว์วัย การทำงานด้วยเทคนิคที่ต้องอาศัยความละเอียดและเพียรพยายามอย่างมากท่ามกลางธรรมชาติอันเงียบสงบของญี่ปุ่น ทำให้ดำรงสามารถดำดิ่งสู่สมาธิและสามารถเข้าถึงปรัชญาการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและสงบสุข จนทำให้ภาพผลงานยุคญี่ปุ่นของเขาไม่ใช่เป็นเพียงภาพทิวทัศน์อันสงบงดงามในธรรมชาติ แต่เป็นภาพสะท้อนแห่งความสงบเงียบที่ได้มาจากการดำดิ่งสู่สมาธิในการทำงาน

หลังจากกลับจากประเทศญี่ปุ่นดำรงได้พัฒนาแนวทางการสร้างงานศิลปะของเขาอย่างต่อเนื่องโดยใช้ภาพธรรมชาติชนบทของไทยเป็นสื่อสะท้อนความสงบและนำผลงานในยุคต่างๆ ของตนเองมาพัฒนาต่อยอดให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้ผลงานของดำรงมีความหลากหลายทั้งรูปแบบ เนื้อหา เทคนิค และการจัดองค์ประกอบภาพ อย่างไรก็ตามผลงานทั้งหมดของศิลปินผู้นี้ต่างมีจุดหมายปลายทางเดียวกัน นั่นคือ การสะท้อนภาพแห่งความสงบ

ในระหว่างปี พ.ศ. 2521-2525 หลังจากกลับจากประเทศญี่ปุ่นดำรงได้สร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมขึ้นมาหนึ่งชุดเรียกว่าภาพชุด “จากภูเขาสู่ทะเล” ซึ่งคลี่คลายและพัฒนามาจากผลงานยุคญี่ปุ่น โดยผลงานในช่วงเวลานี้ศิลปินได้เปลี่ยนจากภาพทิวทัศน์ในประเทศญี่ปุ่นมาเป็นภาพบ้านเรือนไทยในชนบทท่ามกลางธรรมชาติ ผลงานส่วนใหญ่ของดำรงจะเน้นการจัดวางองค์ประกอบภาพในแนวนามธรรม ซึ่งปรากฏมาแล้วในผลงานยุคนครปฐม 1 หรือในผลงานชุด “ทุ่งนานครปฐม” (ภาพที่ 6) ที่มีแนวโน้มในการแบ่งพื้นภาพแบบ

เรขาคณิต ดังจะเห็นได้จาก *บ้านบนเขา* และ *บ้านสามหลังบนเขา* (ภาพที่ 10 และ 11) ที่มีการจัดวางองค์ประกอบภาพด้วยการใช้เส้นโค้ง เป็นตัวแบ่งพื้นที่ภาพออกเป็น 2 ส่วนอย่างชัดเจน

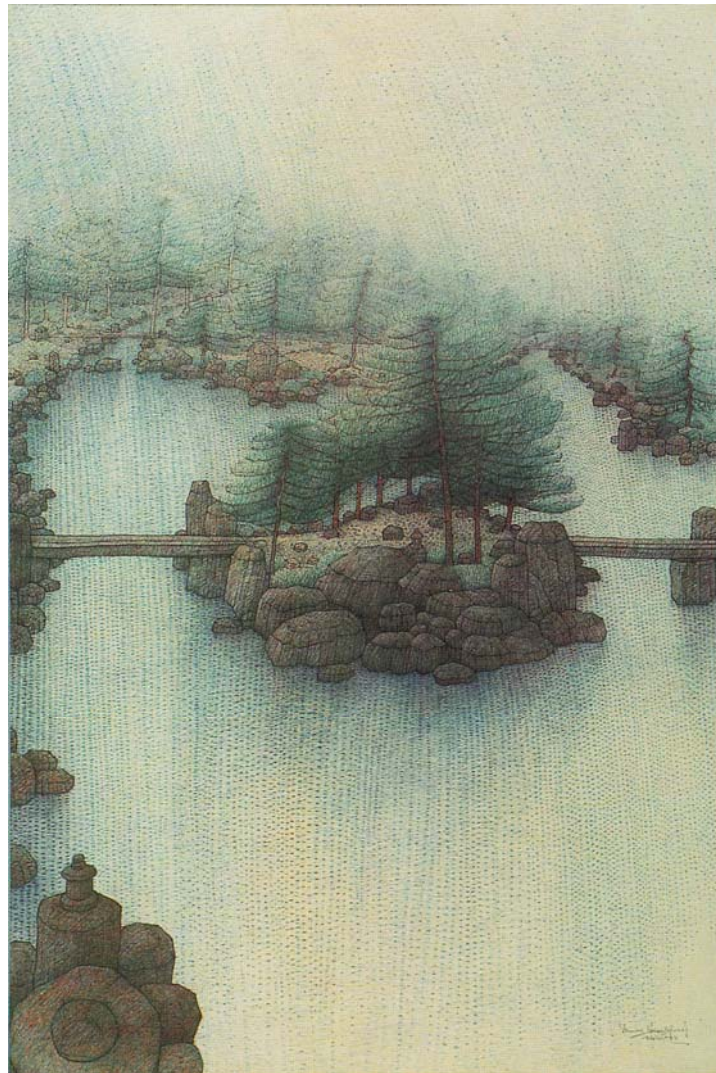

ภาพที่ 10 บ้านบนเขา, 2522 จิตรกรรม เทคนิคผสม (ศูนย์ทัศนศิลป์ ดำรง วงศ์อุปราช อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม)

ภาพที่ 11 บ้านสามหลังบนเขา, 2522 จิตรกรรม เทคนิคผสม ที่มา : หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุจิตร์ ดำรง วงศ์อุปราช นิทรรศการผลงานย้อนหลัง 26 ต.ค.-14 พ.ย. 2525, “ไม่ปรากฏเลขหน้า”.

ระหว่างปี พ.ศ. 2527-2528 ดำรงได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่มีความพิเศษโดดเด่นออกมาหนึ่งชุด ดำรงเรียกภาพชุดนี้ว่า “ภาพยุคหลังญี่ปุ่น จิตรกรรม 4 ฤดูกาล” ความพิเศษของผลงานชุดนี้คือ เป็นภาพทิวทัศน์ธรรมชาติจากจินตนาการที่ดูแปลกตา ซึ่งน่าจะเป็นการรำลึกถึงบรรยากาศความงดงามและความเงียบสงบของทิวทัศน์ในประเทศญี่ปุ่น ผลงานแต่ละภาพในชุดนี้แสดงภาพบรรยากาศของฤดูกาลต่างๆ 4 ฤดูกาล อันได้แก่ ฤดูหนาว ฤดูใบไม้ผลิ ฤดูร้อน และฤดูใบไม้ร่วง .ผลงานชุดนี้ดำรงเริ่มเขียนภาพด้วยเทคนิค Sfumato เพื่อสร้างมิติใกล้เคียงให้กับภาพและสร้างบรรยากาศของละอองไอน้ำที่ชุ่มชื้นลอยกระจายไปทั่วทั้งภาพ ทำให้ผลงานชุดนี้เป็นเสมือนภาพธรรมชาติในจินตนาการที่สงบสุข” เช่น ภาพ *Spring* (ภาพที่ 12) ต่อมาดำรงได้นำภาพ *ทุ่งนา* (ภาพที่ 13) ที่เน้นทัศนียภาพที่กว้างไกล การจัดองค์ประกอบที่เรียบง่าย และบรรยากาศที่งดงามสะท้อนภาพความสงบ ผลงานชุดนี้ได้แก่ *ทุ่งนา*

ภาพที่ 12 **Spring**, 2527, เทคนิคสีน้ำและปากกานบนกระดาษ (ศูนย์ทัศนศิลป์ ดำรง วงศ์อุปราช อำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม)

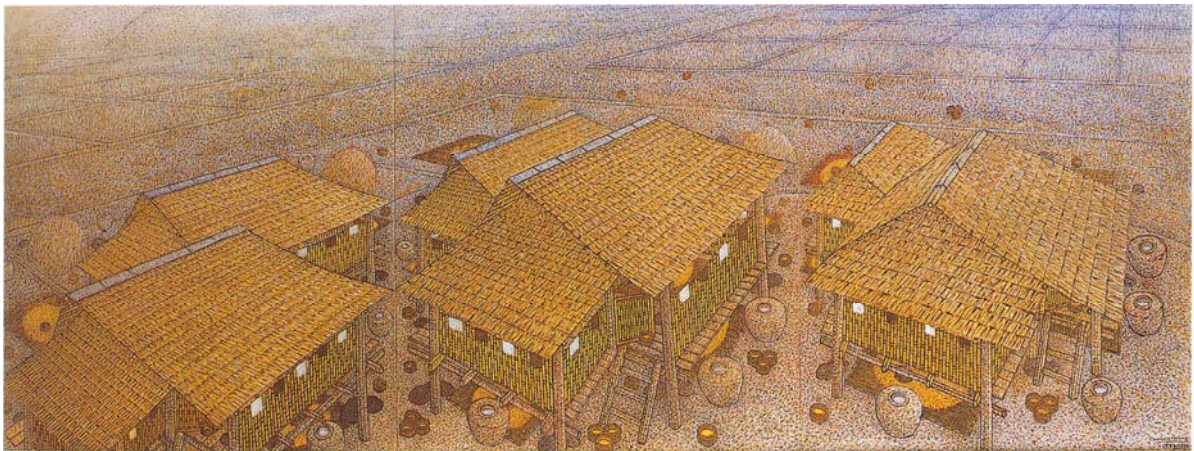

ภาพที่ 13 ทุ่งนา, 2529, สีฝุ่นบนผ้า (ศุนย์ทัศนศิลป์ ดำรง วงศ์อุปราช อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม)

ระหว่างปี พ.ศ. 2536-2538 ดำรงสร้างผลงานด้วยการเลือกนำเสนอรายละเอียดเฉพาะส่วนของบ้าน โดยไม่คำนึงถึงการแสดงภาพให้เต็มองค์รวม การดึงบ้านเข้ามาอยู่ในฉากหน้าของภาพ นอกจากจะแสดงให้เห็นโครงสร้างที่งดงามของบ้านในชนบทแล้ว ยังแสดงรายละเอียดของบ้านอย่างงดงาม เช่น ฝ้ายบ้านขัดแตะและหลังคามุงจาก นอกจากนี้ข้าวของเครื่องใช้ที่วางเรียงรายอยู่ภายในและภายนอกบ้าน เช่น โอง ตะกร้า เสื้อผ้า และเรือ ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เป็นเจ้าของบ้านได้เป็นอย่างดี บ้านในฉากหน้าที่มีลักษณะการเขียนภาพแบบเน้นรายละเอียดและสร้างบรรยากาศของภาพอย่างเป็นธรรมชาติติดกับฉากหลังของภาพที่เป็นสีฟ้าและสีน้ำเงินที่มีลักษณะการเขียนแบบเกลี่ยเรียบ ช่วยทำให้บ้านในระยะหน้ามีความโดดเด่นมากขึ้น นอกจากนี้ฉากหลังของภาพยังส่งเสริมให้บรรยากาศของภาพมีความรู้สึกเย็นสบายและเงียบสงบอีกด้วย ผลงานในช่วงเวลานี้ได้แก่ *บ้านริมน้ำ* (ภาพที่ 14)

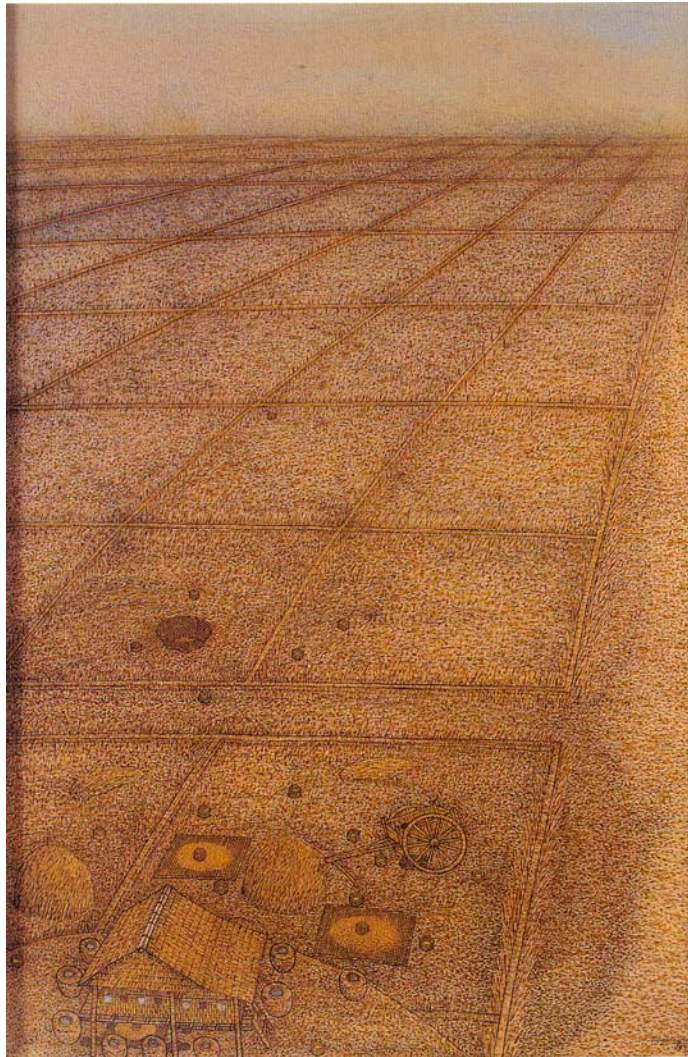
ภาพที่ 14 บ้านริมน้ำ, 2538, หมึก สีฝุ่น และสีอะคริลิคบนผ้า ที่มา : หอศิลป์คณะจิตรกรรม
ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุจิตร์สยามทัศน์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พรินต์ติ้ง, 2545), 19.

ภาพที่ 15 หมู่บ้านชานา(ภาพชุด 3 ภาพ) 2540, หมึกและสีฝุ่น บนผ้าใบ 59.5 x 150 ซม. ที่มา :
หอศิลป์คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุจิตร์สยามทัศน์
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้ง, 2545), 15.

ในปี พ.ศ. 2536 – 2542 ดำรงสร้างผลงานภาพออกมาเป็นภาพชุด โดยหนึ่งชุดอาจประกอบด้วยภาพ 2 หรือ 3 ภาพ ผลงานภาพชุดนี้มีความพิเศษตรงที่สามารถนำมาแสดงเป็นผลงานเพียงชิ้นเดียว หรือนำภาพทั้งหมดในชุดเดียวกันมาต่อรวมกันเป็นภาพขนาดใหญ่ภาพเดียวก็ได้ (ภาพที่ 15) เพราะไม่ว่าจะนำมาจัดแสดงในลักษณะไหนองค์ประกอบภาพก็ยังคงความสมบูรณ์ลงตัวด้วยกันทั้งสิ้น การสร้างผลงานออกมาเป็นภาพชุดเช่นนี้ทำให้ภาพมีขนาดใหญ่ขึ้น มีบ้านอันเป็นองค์ประกอบหลักภายในภาพมากมายขึ้น คล้ายภาพหมู่บ้านขนาดเล็กที่แสดงวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทอันสงบสุขและเรียบง่าย ผลงานในลักษณะนี้ ได้แก่ ภาพชุด หมู่บ้านชานา

ระหว่างปี พ.ศ. 2539-2545 ผลงานในช่วงหลังๆ ของดำรงมีการจัดวางองค์ประกอบภายในภาพที่เรียบง่ายมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดที่มุ่งสู่ความสงบ บ้านอันเป็นจุดเด่นของภาพที่มักจะมีหลายหลัง มักถูกจำกัดให้เหลือเพียงหลังเดียว เพื่อเน้นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ และสันโดษ การปล้ำกระยะให้กับภาพด้วยเทคนิค Sfumato นอกจากจะสร้างมิติใกล้เคียงให้กับภาพแล้ว ยังทำให้ภาพคล้ายถูกปกคลุมด้วยม่านหมอก อันสะท้อนบรรยากาศของความสุขและความเรียบง่ายได้เป็นอย่างดี บ้านหลังเดียวที่ตั้งอยู่ท่ามกลางธรรมชาติอันงดงามเปรียบเสมือนโลกแห่งความเรียบง่าย สันโดษ และสมถะของศิลปิน ผลงานช่วงเวลานี้ได้แก่ *ภาพทุ่งนาและทุ่งนาสีเขียว* (ภาพที่ 16 และ 17)

ภาพที่ 16 ทุ่งนา, 2539, หมึกและสีฝุ่นบนผ้า ที่มา : หอศิลป์คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สุจิตร์สยามทัศน์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2545), 20.

ภาพที่ 17 ทุ่งนาสีเขียว, 2544 สี่ผืนบนผ้าใบ 82 x 47 ซม.

ที่มา : คณะกรรมการคานาโทลิกเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ ร่วมกับ ศูนย์ทัศนศิลป์ดำรง วงศ์อุปราช โปสการ์ด.

ท้ายที่สุดดำรงก็สามารถบรรลุความสำเร็จในการสร้างสรรค์งานศิลปะในวิถีทางของศิลปินที่แท้จริง นั่นคือ การที่เขาสามารถใช้ภาพธรรมชาติในชนบทอันสงบงดงามเป็นสื่อสัญลักษณ์แทนความสงบในใจตนได้ สำเร็จ ดังนั้นภาพธรรมชาติของดำรงจึงไม่ใช่เป็นเพียงภาพทิวทัศน์ในชนบททั่วไป แต่เป็นสื่อสะท้อนความสงบที่เป็นนามธรรมอย่างแท้จริง ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในการสร้างงานศิลปะของดำรงน่าจะอยู่ที่การที่ศิลปินผู้นี้สามารถทำให้ภาพจิตรกรรมของตนกลายเป็นทูตแห่งความสงบที่สามารถโน้มนำใจของผู้ชมให้เข้าไปแสวงหาความสงบทางใจในภาพของเขาทุกครั้งที่ได้ที่ศนา

บทสรุป

ผลงานจิตรกรรมของ ดำรง วงศ์อุปราช ส่วนใหญ่มีแนวคิดที่มุ่งเน้นไปสู่เรื่องความสงบและความเรียบง่ายของชีวิต โดยนำเสนอภาพทิวทัศน์อันประกอบไปด้วย ท้องฟ้า แม่น้ำ ภูเขา ท้องทุ่ง และบ้านเรือนไทยในชนบทในอดีตที่ปราศจากผู้คน ความสงบที่เกิดขึ้นในผลงานจิตรกรรมของ ดำรง วงศ์อุปราชนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะภาพเหล่านั้นปราศจากผู้คนเท่านั้น ในทางตรงกันข้ามภาพของ ดำรง วงศ์อุปราช กลับเต็มไปด้วยชีวิตของผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายสงบสุขซึ่งสามารถได้จากสภาพบ้านเรือนที่สะอาดและข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่จัดวางอย่างเป็นระเบียบ การใช้มุมมองในภาพแบบตานก ทำให้ภาพมีมุมมองที่กว้างไกลเสมือนเป็นดินแดนแห่งโลกส่วนตัว เทคนิควิธีการเขียนภาพของศิลปินที่ขีดเส้นสั้นๆ เพื่อสร้างรูปทรงและพื้นผิวภายในภาพอันเป็นเทคนิคหลักในการสร้างภาพนั้น ทำให้เห็นถึงความพยายามและสมาธิในการสร้างงานของศิลปิน การเลือกใช้เฉดสีที่เป็นธรรมชาติ เช่น สีน้ำตาล สีเหลือง และสีเขียว ทำให้นึกถึงบรรยากาศของท้องนาที่เต็มไปด้วยรวงข้าวสีทองอร่าม พื้นดิน ภูเขาแฝก ซึ่งเป็นเฉดสีที่ทำให้นึกถึงธรรมชาติอันงดงาม นอกจากนี้การเขียนภาพด้วยเทคนิค Sfumato นอกจากจะสร้างมิติใกล้เคียงกับภาพแล้ว ยังทำให้ภาพคล้ายถูกปกคลุมด้วยม่านหมอก อันสะท้อนบรรยากาศของความสงบและความเงียบสงบได้เป็นอย่างดี สิ่งต่างๆ เหล่านี้ช่วยประสานกันทำให้ผลงานของ ดำรง วงศ์อุปราช ไม่ใช่เป็นเพียงภาพทิวทัศน์ในชนบททั่วไป แต่เป็นสื่อสะท้อนความสงบที่เป็นนามธรรมอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- จิตติมา อมรพิเชษฐ์กุล. ห้าทศวรรษศิลปกรรมแห่งชาติ พ.ศ.2492-2541. กรุงเทพมหานคร : หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.
- โดเชตซ์ ที. สุกุ. เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น. แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2519.
- ดำรง วงศ์อุปราช. นิทรรศการผลงานยุคญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวัฒนธรรมเยอรมัน, 15-31 ธันวาคม 2520 กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2520
- ดำรง วงศ์อุปราช : นิทรรศการผลงานย้อนหลัง 26 ตุลาคม-14 พฤศจิกายน 2525. กรุงเทพมหานคร : หอศิลป์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525. ม.ท.ป., 2525
- ทรายม่วง. “ ดำรง วงศ์อุปราช คักดีศรีศิลปินไทยในต่างแดน. ” วารสารศิลปวัฒนธรรม 16, 3 (มกราคม 2538) : 36-39.
- ประไพ พรรณ วงศ์อุปราช และคนอื่นๆ. หนังสือที่ระลึกเนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดำรง วงศ์อุปราช. นครปฐม : ศูนย์ทัศนศิลป์ดำรง วงศ์อุปราช, 2545.
- ประยูร อุลูชาภู [น.ณ ปากน้ำ]. “ ที่มาของการกำเนิดมหาวิทยาลัยศิลปากร. ” วารสารเมืองโบราณ 18, 1 (มกราคม-มีนาคม 2535) : 91.
- พรเพ็ญ ฮันตระกูล. “ สนทนากับศิลปินแห่งชาติ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดำรง วงศ์อุปราช. ” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 21-21, 2 (2544-2545) : 9-44.
- พิพาดา ยังเจริญ. ประวัติอารยธรรมญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร : สมาคมนักเรียนเก่าญี่ปุ่น ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2535.
- พิภพ บุษราคัมวดี. 100ปี เพื่อ หริพิทักษ์. กรุงเทพมหานคร : หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- พิริยะ ไกรฤกษ์ และเผ่าทอง ทองเจือ . ศิลปกรรมหลัง พ.ศ.2475. กรุงเทพมหานคร : หน่วยงานนิเทศน์, กรมฝึกหัดครู, 2524.

- เรือเอกอุดม ทิมทรัพย์. ประติมากรรมรูปเหมือนตอนต้นในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542.
- วนิดา ขำเขียว. ศาสนาเปรียบเทียบ. นนทบุรี : สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2541.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, บรรณาธิการ. ศิลปวิชาการ : ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์. กรุงเทพฯ : มุลนิธิ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์, 2546.
- _____. “ศิลปะสมัยใหม่และศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทย.” วารสารไฮคลาส 12, 142 (มีนาคม 2539) : 100-102.
- ศิริลักษณ์ กัญชศรี. “ดำรง วงศ์อุปราช.” วารสารอาร์ตเรคคอร์ด 24 (เมษายน 2547) : 32-37.
- ศิลป์ พีระศรี. ศิลปะสงเคราะห์. เรียบเรียงโดย พระยาอนุমানราชธน, [เสฐียรโกเศศ]. นครหลวง
กรุงเทพฯธนบุรี : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515.
- _____. ผู้เรียบเรียง. ทฤษฎีแห่งองค์ประกอบ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2487.
- สงวน รอดบุญ. ลัทธิและสกุลช่างศิลปะตะวันตก. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2533
- สยามทัศน์ : ดำรง วงศ์อุปราช และ Matthias Rataiczky. ณ หอศิลป์คณะจิตรกรรมประติมากรรมและ
ภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ, 16 ตุลาคม-6 พฤศจิกายน 2545. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2545.
- อินทิวร. “3 ศิลปินแห่งชาติประจำปี 2542.” วารสารบ้านและสวน 24, 280 (ธันวาคม 2542) :
178-182.

ภาษาต่างประเทศ

- Atkins, Robert. Art Speak : a Guide to Contemporary Ideas, Movement, and Buzzwords.
New York : Abbeville Press, 1990.
- Blake, Robin. Essential modern art. Bath : Parragon Book, 2001.
- Brettell, Richard R. Modern art 1851-1929 : capitalism and representation. Oxford :
Oxford University Press, 1999.
- Fer, Briony. On abstract art. London : Yale University Press, 1997.
- Nelson, Elsa. Understanding and painting abstract art : semiabstract and non-objective.
California : Foster Art Service, n.d.
- Pohribny, Arsen. Abstract painting. Oxford : Phaidon, 1979.